

Nizami lirikasının əsas üslubi xüsusiyyətləri

Nərmin Ağayeva
Azərbaycan dövlət Pedaqoji Universiteti,
Xarici Dillər Mərkəzi; nagayeva839@gmail.com
tel.: 070 522 70 69

Xülasə

2021-ci ildə dahi şair və mütəfəkkir Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 880 illiyi tamam olur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, qüdrətli söz və fikir ustasının insanları daim əxlaqi kamilliyə çağırən və yüksək mənəvi keyfiyyətlər aşılayan zəngin yaradıcılığının bəşər mədəniyyətinin nailiyyəti kimi müstəsna əhəmiyyətini nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasında 2021-ci ilin "Nizami Gəncəvi İli" elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidenti Sərəncam vermişdir.

Nizami dühası hər zaman dünya şərqşünaslığının diqqət mərkəzində olmuşdur. Ölkəmizdə Nizami sənətinin öyrənilməsi və tanınması sahəsində xeyli iş görülmüş, əsərlərinin nizamişünaslıqda yüksək qiymətləndirilən elmi-tənqidi mətni hazırlanmış, kitabları nəfis tərtibatda və kütləvi tirajla nəşr edilmişdir. Nizaminin ədəbiyyatda və incəsənətdə yaddaqalan obrazı yaradılmışdır.

Nizami Gəncəvi ömrü boyu dövrün mühüm mədəniyyət mərkəzlərindən olan qədim Azərbaycan şəhəri Gəncədə yaşayıb yaradaraq, Yaxın və Orta Şərq fəlsəfi-ictimai və bədii-estetik düşüncə tarixini zənginləşdirən ecazkar söz sənəti incilərini də məhz burada ərsəyə gətirmişdir. Nizami Gəncəvinin geniş şöhrət tapmış "Xəmsə"si dünya poetik-fəlsəfi fikrinin zirvəsində dayanır. Mütəfəkkir şair çox sayda davamçılarından ibarət böyük bir ədəbi məktəbin bünövrəsini qoymuşdur.

Açar sözlər: şair, dahi, qəzəl, poema, fəlsəfi...

Основные стильные особенности лирики Низами

Нармин Агаева

Резюме

В 2021 году будет отмечаться 880-летие со дня рождения великого поэта и мыслителя Низами Гянджеви. Руководствуясь пунктом 32 статьи 109 Конституции Азербайджанской Республики, принимая во внимание исключительную важность творческой деятельности могущественного

мастера как достижения человеческой культуры, богатое творчество, которое постоянно призывает людей к нравственному совершенствованию и прививает высокие духовные качества, Распоряжением президента Азербайджанской Республики 2021 год объявлен в Азербайджанской Республике «Годом Низами Гянджеви».

Гений Низами всегда был в центре внимания мировых востоковедов. Прделана большая работа в области изучения и популяризации творчества Низами в нашей стране, подготовлен научно-критический текст его произведений, который высоко ценится в сфере права, его книги изданы в элегантном оформлении и массовым тиражом. Создан запоминающийся образ Низами в литературе и искусстве.

Всю свою жизнь Низами Гянджеви жил и творил в Гяндже, одном из важнейших культурных центров того времени, и создал прекрасные жемчужины словесного искусства, обогатившие историю философско-социальной и художественно-эстетической мысли Ближнего Востока. Знаменитая «Хамса» Низами Гянджеви находится на пике мировой поэтической и философской мысли. Поэт-мыслитель заложил основу большой литературной школы, состоящей из множества последователей

Ключевые слова: поэт, гений, газель, стихотворение, философские ...

Main style features of Nizami lyrics

Narmin Agayeva

Summary

In 2021, the 880th anniversary of the birth of the great poet and thinker Nizami Ganjavi will be celebrated. Guided by paragraph 32 of Article 109 of the Constitution of Azerbaijan Republic, taking into account the exceptional importance of the rich master's creative work as an achievement of human culture, constantly calling people to moral perfection and inculcating high spiritual qualities, The President of the Republic of Azerbaijan issued an order on

Nizami's genius has always been in the center of attention of world oriental studies. A lot of work has been done in our country in the field of study and promotion of Nizami's art, a scientific-critical text of his works has been prepared, which is highly valued in the field of law, and his books have been published in an elegant design and mass circulation. Nizami's memorable image has been created in literature and art sphere.

Throughout his life, Nizami Ganjavi lived and created in Ganja, one of the most important cultural centers of the time, and created wonderful pearls of word art that enriched the history of philosophical-social and artistic-aesthetic

thought of the Middle East. Nizami Ganjavi's widely known "Khamisa" stands at the peak of world poetic and philosophical thought. The poet-thinker laid the foundation of a large literary school consisting of many followers.

Key words: poet, genius, ghazal, poem, philosophical ...

Aktuallıq. Nizami dühası hər zaman dünya şərqşünaslığının diqqət mərkəzində olmuşdur. Ölkəmizdə Nizami sənətinin öyrənilməsi və tanındılması sahəsində xeyli iş görülmüş, əsərlərinin nizamişünaslıqda yüksək qiymətləndirilən elmi-tənqidi mətni hazırlanmış, kitabları nəfis tərtibatda və kütləvi tirajla nəşr edilmişdir. Nizaminin ədəbiyyatda və incəsənətdə yaddaqalan obrazı yaradılmışdır.

Prezidentin sərəncamından irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsi məqsədilə müxtəlif tədbirlərin keçirilməsi, məqalələrin yazılması aktualdır.

Annotation. 2021-ci ildə dahi şair və mütəfəkkir Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 880 illiyi tamam olur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, qüdrətli söz və fikir ustasının insanları daim əxlaqi kamilliyə çağırən və yüksək mənəvi keyfiyyətlər aşılardan zəngin yaradıcılığının bəşər mədəniyyətinin nailiyyəti kimi müstəsna əhəmiyyətini nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasında 2021-ci ilin "Nizami Gəncəvi İli" elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidenti Sərəncam vermişdir.

Metod. Məqalədə müasir dilçilik metodlarından və üsullarından istifadə edilmişdir.

Giriş. Böyük şair, dünya ədəbiyyatının nadir dühalarından biri olan Nizami Gəncəvi irsi dəfələrlə tədqiq edilsə də, müasir dövrdə həmin irsin yenidən araşdırılmasına, zamana uyğun söz deyilməsinə ehtiyac yaranır. 870 illik yubiley tədbirlərinin keçirilməsi ilə bağlı, Cənab Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə 2021-ci il Nizami ili elan edilmişdir.

Biz də Nizami əsərləri ilə tanış olduqdan sonra gəldiyimiz bəzi qənaətləri təqdim etmək istəyirik. İlk növbədə, onu demək istəyirik ki, Nizami yaradıcılığı üçün ən mühüm cəhətlərdən biri elmilikdir. Yəni Nizami Gəncəvi yalnız şeir texnikasına dərinləndirən bələd olmaqla kifayətlənməmiş, hər bir əsərində elmi fikirlər, mülahizələr, müxtəlif fəlsəfi düşüncələrini poetik şəkildə ifadə etmişdir. Elmilik şairin sənət qarşısında qoyduğu əsas cəhətdir. Nizami Gəncəvinin fikrincə, elmi ifadə etməyə əsərləri cırıb atmaq lazımdır. Şair "Sirlər xəzinəsi" əsərinin yekununda yazmışdır: "Elmdən baş qaldırmayan nə varsa, mən özüm olsam belə, üstümə qələm çək! Mən sözün haqqını verməsəydim, onu şəhərdən şəhərə göndərməzdim". Şair burada şəhərdən şəhərə göndərməzdim deyərək yazdığı əsərlərin o dövrdə şəhərbəşəhər gəzməsini, yayıldığını nəzərdə tutmuşdur. Lakin bizə məlumdur ki, böyük şairin əsərləri o gündən bu

günümüzdə qədər bütün dünyanı dolaşmış müxtəlif dillərə tərcümə edilmiş, layiqli qiymətini almışdır.

Böyük ideallar şairi Nizami Gəncəvi ədəbiyyat tarixində epik şeirin banisidir. O, “Xəmsə” adı ilə dünyada şöhrət tapan epik əsərlərini-beş poemasını: “Sirlər xəzinəsi”, “Xosrov və Şirin”, “Leyli və Məcnun”, “Yeddi gözəl”, “İsgəndərnamə” əsərlərini yazana qədər böyük yaradıcılıq yolu keçmiş, lirik şair kimi məşhurlaşmışdır. Nizamişünas alim R. Azadə onun haqqında yazmışdır: “... Nizami sənət aləminə lirik əsərləri ilə qədəm basmış, ilk şöhrətini bu əsərləri ilə qazanmışdır. Afaq-şairin bəxt ulduzu və ömür çiçəyi olan ilk şeirlərinin böyük mükafatı idi” (4. s.4.).

Şairin qəzəlləri, rübailəri lirik əsərlərin qarşısında duran bütün tələblərə cavab verməklə yanaşı, həm də dərin ictimai-fəlsəfi mahiyyəti ilə də diqqətəlayiqdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, şairin qəzəlləri və rübailəri ilə bağlı məktəblərdə kifayət qədər təsəvvür yaradılır. Məktəblilər, əsasən, şairin adı çəkiləndə beş poemanı nəzərdə tuturlar. Lakin ilk yaradıcılığının məhsulu olan lirik şeirlərin tərbiyəvi, nəsihətverici xarakteri gənclərin tərbiyəsi işində xüsusilə dəyərlidir. Eyni zamanda bu əsərlərlə şairin poemaları arasında möhkəm bağlılıq vardır. Bu əsərlər bir-birini tamamlayır. Poemaları lirik şeirlərdən təcrid edilmiş şəkildə öyrətmək doğru deyil.

Ehtiva etdiyi mənəvi dəyərləri nəzərə alsaq, qeyd etmək yerinə düşər ki, lirik əsərləri Nizami yaradıcılığında təsadüfi xarakter daşmamışdır. Bunu “Leyli və Məcnun” poemasının “Kitabın yazılmasının səbəbi” başlıqlı hissəsində də görə bilərik. Əsərin həmin hissəsində yazılır:

Bir gün nəşəliydim, aləm şad kimi,
Dəmlər içindəydım Keyqubad kimi.
Qaşlarım açıqdı, sanki bir kaman,
Qarşımda dururdu yazdığım divan.
Bayraq qaldırmışdım söz zirvəsinə,
Hünər lövhəsini yazırdım yenə...
Ey söz dünyasına hakim Nizami,
Qulluğa məhrəmsən, tut ilticami.

Verilmiş parçada böyük şair “Bayraq qaldırmışdım söz zirvəsinə”, “Hünər lövhəsini yazırdım yenə” misralarında öz sənəti, istedadı haqqında fəxrli danışır. Özünə “Ey söz dünyasına hakim Nizami”-deyə xitab edir.

Şairin öz sözlərindən məlum olur ki, o, epik əsərlərini-poemalarını yazmamışdan öncə artıq söz ustası kimi tanınmağa başlamışdır. Həmin şöhrət isə Nizaminin divan təşkil edən lirik şeirləri, qəzəlləri, rübailəri səbəbindən formalaşmışdır.

Nizami Gəncəvi lirikasının əsas obyektı dünyanın, yaranmışların şərəfi olan insandır. İnsanı sevmək, onu xoşbəxt görmək, həm zahiri, həm daxili gözəllik, sədaqət, ülvə məhəbbət kimi cəhətlər Nizami yaradıcılığının əsas

mövzusunu və məzmununu təşkil edir. Nizami lirikası nikbin xarakterlidir. Mənəvi zadlıq, xoşbəxt həyat şairin ən böyük ideali olmur. İnsanlarda sədaqət və xeyirxahlıq kimi cəhətləri görmək istəyənlər, onları həyat nemətlərindən faydalanmağa çağıran, fəaliyyətə yönəldən çair nun zahiri gözəlliyini də nəzərdə qadırır. Başqa sözlə desək, insanın zahiri görünüşünün təbii, olduqca səmimi təənnümü də Nizami Gəncəvi lirikasının xarakterik xüsusiyyətlərindəndir:

Qaşların bənzer hilalə, surətin bədrə, gözəl.

Bu hilalə, bədrə baxdıqca mədarım xoş keçər...-misralarındakı səmimiyyətdən yaranan lirika xüsusilə diqqətəlayiqdir. Saf məhəbbətə təcəssümü, Nizami lirikasının aparıcı istiqamətidir-ana xəttidir. İnsan qəlbinin bu ali duyğusu Nizami qəzəllərində yeni məna kəsb edir, ülviləşir, insanları həyata səsləyən güclü bir qüvvəyə çevrilir. Yaxşılıq, xeyirxahlıq, sədaqət kimi əxlaqi cəhətlər şairin ideali olduğundan insanlarda-gözəllərdə də həmin cəhətləri görmək istəyir. Bu cəhətdən belə bir beyti diqqətə çatdırmaq olar:

Yaxşı bir söz degilən təşəkərərzan olsun,

Yaxşı bir əl tut ki, sitəm, dərdü-qəm asan olsun!

Nizami Gəncəvi lirikası insan taleyinə qayğının, ona dərin hörmət və məhəbbətin ifadəsi olduğundan orada adamların yaşadığı mühitdən, ictimai quruluşun təsirindən yaranan narazılıq, təəssüf hissləri də öz ifadəsini tapır:

Müşk ilə doludursa, dövranı bu zamanə,

Var müşkünün üstündə mütləq qandan işarət,-misralarından göründüyü kimi, şair məhəbbət təənnümü fonunda öz zəmanəsinə münasibət ifadə edilmişdir.

Başqa bir nümunəyə də baxa bilərik:

Qov, könül, bağça-bağdan bu qara qarğaları,

İmtahan eylə hüma quşlarını meydana çək.

Verilmiş misralarda ictimai məsələlərə toxunulmuşdur. Nizami Gəncəvi simvollarla yaşadığı ictimai-siyasi quruluşa münasibətini bildirir, özünün fəlsəfi fikirlərini oxucuya çatdırmağa çalışmışdır:

Ey Nizami, bu qədər əsrar ki sən açmısan,

Anlayan yox rəmzini, bəsdir. Onu pünhanə çək,-misralarında isə öz dövrünə, zəmanəsinə öz münasibətini çox aydın şəkildə ifadə etmişdir.

Nizamigəncəvi, yeri gəldikcə, öz şeirlərində xalqı cənnət xəyalları ilə aldadanlara kəskin tənqidi münasibətini bildirir. İnsanları bu cür yalançı məlumatlara uymamağa çağırır. Aşağıda verdiyimiz beytdə fikir verək:

Məşğul olma zərrəcə cənnət-cəhənnəmə. saqın,

Əz cəhənnəm başını, bir də qələm rizvanə çək.

Dünyanın humanist şairinin lirikası olduqca nikbin lirikadır. Şair zəmanəsinə gördüyü, müşahidə etdiyi nöqsanları=insan hüquqlarının

tapdalanmasını müasiri olduğu hökmdarlardan çəkinmədən dediyi kimi, gələcəyə açıq gözlə baxır, haqqın öz yerini tapacağına inamını bildirir:

Qalmaz bu qapı bağlı, var hər gecənin sübhi,
Dilbər belə heç qalmaz, dildar olacaq bir gün.

-misralarında həmin inam hissi aydın şəkildə görünür.

Nizaminin lirik şeirləri bədii təsir gücü-ifadə tərzii, ahəngi, emosionallığı ilə diqqəti cəlb edir. Nizami lirikası ahəngdarlığı etibarilə ürəyəyatımlılığının nəticəsidir ki, şairin yaşadığı dövrdən günümüzdə qədər məclislərin bəzəyidir. Nizami lirikasının güclü ahəngdarlığı, emosionallığı onun musiqi ilə yaxınlığını, vəhdətdə olmasını təsdiq edən vasitələrdir.

Lirik şeirlərin Nizami Gəncəvini bir sənətkar kimi şöhrət qazanmasına baxmayaraq, onlar şairin yaradıcılığının az bir hissəsini əhatə etməkdədir. Nizami yaradıcılığı dedikdə şairin "Xəmsə"si və Şərq ədəbiyyatında xəmsə yaratmaq ənənəsi təsəvvür olunur. Əsrlər boyunca söz sənəti mücəssəməsi kimi diqqəti cəlb edən Nizami Gəncəvi özünəməxsus humanist fikirlərini, ideya-estetik idealını həm lirik əsərlərində, həm də "Xəmsə"-sində ifadə etmişdir. "Xəmsə" müəllifi böyük mütəfəkkir, yalnız ədəbiyyatı deyil, eyni zamanda dünyanın bir sıra elmlərinin sirlərinə bələd olan, cəmiyyətin, dövlətin idarə edilməsi ilə dərinlən maraqlanan və bu sahədə də böyük uğurlar qazanan filosof şair –Nizami Gəncəvidir. Sınıf bərabərsizliyin acı nəticələri, onun özbaşınalılıqlarına, insanların hüquqlarının tapdalanmasına etiraz, əvvəlki mühitdə ədalət, ideal cəmiyyət haqqında xəyal və arzular öz əksini, əsasən, "Xəmsə"-də tapmışdır.

Nəticə. Bir sözlə, "Nizami dünya ədəbiyyatında, əsasən, göz epik şeirləri ilə-poemaları ilə yaşayır". Nizamidən sonra görkəmli sənətkarların "Xəmsə" yaratmaq meyli, qəhrəmanlarının təkrarən işlənməsi şairin poemalarının böyük şöhrət qazanmasını təsdiq edən ən tutarlı faktır.

Gənclərin əxlaqi-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyə edilməsi, vətənpərvər şəxsiyyət kimi yetişdirilməsində Nizami əsərlərinin böyük rolu vardır. Akad.C.Cəfərovun dediyi kimi: "Şagirdlərdə insanpərvərlik, vətənpərvərlik, mərdlik, qəhrəmanlıq hissələrini gücləndirmək, onları gələcəkdə ictimai-faydalı insan, şöhrətli vətəndaş olmağa ruhlandırmaq, onlarda gözəl əxlaqi keyfiyyətlər, nəcib hisslər və digər cəhətləri tərbiyə etmək üçün..." Nizaminin əsərləri bu istiqamətdə Nizaminin əsərləri əsl məktəbdir. Göstərilən əxlaqi keyfiyyətlər Nizaminin yaradıcılığında olduqca aydın ifadə edilmişdir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Abdullayeva, S. Nizamidə musiqi, musiqidə Nizami. Bakı: Nurlar nəşriyyatı. 2018
2. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. I c. Elm. Bakı. 1960
3. Ağayev Ə. Nizami və dünya ədəbiyyatı. Bakı. 1964
4. Azadə R. Nizami Gəncəvi. Elm. Bakı. 1940. 1979
5. Azərbaycan soraq-məlumat ədəbiyyatı. "TƏHSİL". BAKI. 2006
6. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (6 cildə) 2-ci cild, Bakı, Elm, 2007, 632 s
7. Araslı H. Şairin həyatı. Gənclik. Bakı. 1967
8. Cəfər X. Nizami Gəncəvi. Seçilmiş əsərləri. ADU. Bakı. 1972
9. Yusifov X. Nizaminin lirikası. EA. Bakı. 1968
10. Əlyar Səfərli, Yusif Xəlilov. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Maarif, 1998.
11. Səmədzadə K, Əhmədova S. Sönməz günəşin hikmət dəryası. Bakı . 2016
12. Yusifli Xəlil. Nizaminin lirikası. Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı. 1968
13. http://www.anl.az/el/k/kfb_ae1c.pdf